

Manažerská ekonomie (základní kurz)

Dana Stará

Vysokoškolská učebnice

Odborné nakladatelství Vysoké školy ekonomie a managementu

 VŠEM

VYSOKÁ
ŠKOLA
EKONOMIE
A MANAGEMENTU

MANAŽERSKÁ EKONOMIE – ZÁKLADNÍ KURZ

Vysoká škola ekonomie a managementu

2023

Manažerská ekonomie – základní kurz

Seznam autorů:

Ing. Dana Stará, Ph.D.

Recenzenti:

doc. PhDr. Ing. Pavla Bednářová, Ph.D.

Ing. Robin Maialeh, Ph.D.

Copyright © Vysoká škola ekonomie a managementu 2023

Vydání první. Všechna práva vyhrazena

ISBN: 978-80-88502-13-5

Vysoká škola ekonomie a managementu

www.vsem.cz

Žádná část této publikace nesmí být publikována a šířena žádným způsobem a v žádné podobě bez výslovného svolení vydavatele.

Obsah

Seznam obrázků	7
Seznam tabulek	9
Značky a symboly v učebním textu	10
Předmluva	11
1. KAPITOLA: ÚVOD DO EKONOMIE	13
1.1 Ekonomie jako věda	14
1.2 Ekonomický koloběh a ekonomický systém	16
1.3 Základní členění ekonomie	18
2. KAPITOLA: POPTÁVKA A NABÍDKA	24
2.1 Druhy statků	25
2.2 Poptávka po statku	26
2.3 Nabídka statku	30
2.4 Elasticita poptávky	33
2.4.1 Cenová elasticita poptávky	33
2.4.2 Důchodová elasticita poptávky	37
2.4.3 Křížová elasticita poptávky	39
2.5 Elasticita nabídky	40
3. KAPITOLA: TRH STATKŮ A SLUŽEB A REGULACE TRHU	47
3.1 Rovnováha na trhu	48
3.1.1 Utváření tržní rovnováhy	48
3.1.2 Renta spotřebitelů a renta výrobců	51
3.1.3 Změny rovnováhy na trhu statků a služeb	52
3.1.4 Pavučinový teorém utváření tržní rovnováhy	54
3.2 Regulace trhu	56
3.2.1 Maximální cena	56
3.2.2 Minimální cena	57
3.2.3 Vývozní subvence	58
3.2.4 Subvence k ceně	59
3.2.5 Spotřební daň	60
4. KAPITOLA: TEORIE SPOTŘEBITELSKÉHO CHOVÁNÍ	68
4.1 Užitek, utopené náklady, náklady obětované příležitosti	69
4.2 Kardinalistická teorie užítku spotřebitele	70
4.2.1 Mezní a celkový užitek v kardinalistickém pojetí teorie užítku	70
4.2.2 Optimum spotřebitele a odvození individuální poptávky po statku v kardinalistickém pojetí	74

4.3	Ordinalistická teorie užitku spotřebitele	77
4.3.1	Indiferenční křivka	77
4.3.2	Rozpočtové omezení spotřebitele	80
4.3.3	Optimum spotřebitele v ordinalistickém pojetí teorie užitku	82
4.3.4	Optimum spotřebitele a odvození individuální poptávky po statku v ordinalistickém pojetí	83
5.	KAPITOLA: TEORIE FIRMY	92
5.1	Firma a její cíle	93
5.2	Produkce firmy	95
5.2.1	Celkový produkt, průměrný produkt a mezní produkt firmy	95
5.2.2	Produkce firmy v krátkém období	96
5.2.3	Progresivně regresivní produkční funkce	98
5.2.4	Produkce firmy v dlouhém období	101
5.3	Náklady firmy	104
5.3.1	Celkové náklady, průměrné náklady a mezní náklady firmy	104
5.3.2	Nákladová funkce v krátkém období	108
5.3.3	Izokosta a optimum výroby	110
5.3.4	Náklady firmy v dlouhém období a jejich vztah k nákladům v krátkém období	112
5.4	Příjmy firmy	114
5.5	Maximalizace zisku firmy	118
6.	KAPITOLA: MODELY KONKURENCE NA TRHU STATKU	125
6.1	Konkurence na trhu a její typy	126
6.2	Model dokonalé konkurence na trhu	127
6.2.1	Zisk firmy v dokonalé konkurenci na trhu v krátkém období	127
6.2.2	Nabídka firmy v krátkém období	129
6.2.3	Zisk firmy a nabídka firmy v dokonalé konkurenci na trhu v dlouhém období	131
6.2.4	Výrobní a alokační efektivnost v dokonalé konkurenci	133
6.3	Nedokonalá konkurence na trhu	134
6.3.1	Zisk firmy v nedokonalé konkurenci na trhu	134
6.3.2	Monopol	135
6.3.3	Oligopol	139
6.3.4	Monopolistická konkurence	142
7.	KAPITOLA: TRH VÝROBNÍCH FAKTORŮ	149
7.1	Rovnováha na trhu výrobních faktorů	150
7.2	Ekonomická renta a transferový výdělek	152
7.3	Konkurence na trhu výrobního faktoru	154
7.3.1	Příjem z mezního produktu firmy	155
7.3.2	Mezní náklady a průměrné náklady firmy na výrobní faktor	157
7.3.3	Určení optimálního množství výrobního faktoru najímaného firmou a zisku firmy	159
7.3.4	Funkce poptávky firmy po výrobním faktoru	161
7.4	Výrobní faktor práce	162
7.4.1	Individuální nabídka práce z pohledu domácnosti (jedince)	162
7.4.2	Individuální nabídka práce a poptávka po práci z pohledu firmy	164

7.4.3	Rovnováha na trhu práce	164
7.4.4	Nedokonalosti trhu práce	165
7.5	Výrobní faktor kapitál	170
7.5.1	Kapitálové statky a investice	170
7.5.2	Optimální množství kapitálu z pohledu firmy	171
7.5.3	Rovnováha na trhu zapůjčitelných fondů	172
8.	KAPITOLA: TRŽNÍ SELHÁNÍ	179
8.1	Externality	180
8.2	Veřejné statky a problém černého pasažéra	185
8.3	Asymetrické informace	187
	Glosář	192
	Použité zdroje	199
	Test	201

Seznam obrázků

Obrázek 2.1 Poptávka po statku (normálním)	26
Obrázek 2.2 Růst a pokles poptávky	28
Obrázek 2.3 Nabídka statku	30
Obrázek 2.4 Růst a pokles nabídky	32
Obrázek 2.5 Cenově elastická a cenově neelastická poptávka	35
Obrázek 2.6 Cenově dokonale neelastická a cenově dokonale elastická poptávka	35
Obrázek 3.1 Rovnováha na trhu statku	48
Obrázek 3.2 Přebytek a nedostatek na trhu	50
Obrázek 3.3 Renta spotřebitelů a renta výrobců	51
Obrázek 3.4 Změna rovnováhy na trhu vlivem změny poptávky po statku	52
Obrázek 3.5 Změna rovnováhy na trhu vlivem změny nabídky statku	53
Obrázek 3.6 Konvergující pavučina (tlumené oscilace)	54
Obrázek 3.7 Divergující pavučina (explozivní oscilace)	55
Obrázek 3.8 Stabilní pavučina (rovnoměrné oscilace)	56
Obrázek 3.9 Maximální cena (cenový strop)	57
Obrázek 3.10 Minimální cena (cenový práh)	58
Obrázek 3.11 Subvence k ceně poskytnuté výrobcům a poskytnuté spotřebitelům	59
Obrázek 3.12 Spotřební daň	61
Obrázek 4.1 Celkový užitek a mezní užitek spotřebitele	72
Obrázek 4.2 Spojité funkce celkového a mezního užtku spotřebitele	73
Obrázek 4.3 Křivka individuální poptávky spotřebitele po statku	74
Obrázek 4.4 Přebytek spotřebitele	75
Obrázek 4.5 Indiferenční křivka	78
Obrázek 4.6 Mezní míra substituce ve spotřebě	79
Obrázek 4.7 Rozpočtová přímka	80
Obrázek 4.8 Změna polohy rozpočtové přímky	81
Obrázek 4.9 Změny sklonu rozpočtové přímky	81
Obrázek 4.10 Optimum spotřebitele	82
Obrázek 4.11 Odvození individuální poptávky v ordinalistickém pojetí teorie užtku	84
Obrázek 5.1 Výnosy z variabilního vstupu rostoucí, průměrný a mezní produkt	97
Obrázek 5.2 Výnosy z variabilního vstupu klesající, průměrný a mezní produkt	97
Obrázek 5.3 Výnosy z variabilního vstupu konstantní, průměrný a mezní produkt	98
Obrázek 5.4 Progresivně degresivní produkční funkce	98
Obrázek 5.5 Vztah funkcí mezního a průměrného produktu	99
Obrázek 5.6 Mapa izokvant	102
Obrázek 5.7 Výnosy z rozsahu rostoucí a výnosy z rozsahu konstantní	103
Obrázek 5.8 Výnosy z rozsahu klesající	103
Obrázek 5.9 Mapa (síť) izokvant	104
Obrázek 5.10 Náklady firmy v krátkém období celkové, variabilní a fixní odpovídající jednotlivým typům výnosů z variabilního vstupu	108
Obrázek 5.11 Degresivně progresivní nákladová funkce v krátkém období	109
Obrázek 5.12 Mezní náklady a průměrné náklady celkové, variabilní a fixní	109

Obrázek 5.13 Izokosta	110
Obrázek 5.14 Optimum výrobce	112
Obrázek 5.15 Degresivně progresivní nákladová funkce v krátkém a dlouhém období	113
Obrázek 5.16 Průměrné, mezní a celkové příjmy firmy v dokonalé konkurenci na trhu	116
Obrázek 5.17 Průměrné, mezní a celkové příjmy firmy v nedokonalé konkurenci na trhu	116
Obrázek 5.18 Oblast zisku firmy v dokonalé a nedokonalé konkurenci na trhu	119
Obrázek 6.1 Zisk a ztráta firmy v dokonalé konkurenci na trhu v krátkém období	128
Obrázek 6.2 Odvození funkce nabídky firmy v dokonalé konkurenci v krátkém období	129
Obrázek 6.3 Bod uzavření firmy	131
Obrázek 6.4 Mechanismus směřování k nulovému ekonomickému zisku firmy v dokonalé konkurenci	131
Obrázek 6.5 Nulový ekonomický zisk firmy v dlouhém období	132
Obrázek 6.6 Zisk a ztráta firmy v nedokonalé konkurenci na trhu	135
Obrázek 6.7 Zisk a ztráta firmy v podmínkách monopolu	136
Obrázek 6.8 Ztráta mrtvé váhy	138
Obrázek 6.9 Oligopol s dominantní firmou	141
Obrázek 6.10 Kladný ekonomický zisk firmy v monopolistické konkurenci v krátkém období	142
Obrázek 6.11 Nulový ekonomický zisk firmy v monopolistické konkurenci v dlouhém období	143
Obrázek 7.1 Rovnováha na trhu výrobního faktoru	151
Obrázek 7.2 Transferový výdělek a ekonomická renta	152
Obrázek 7.3 Odměna za výrobní faktor v případě dokonale elastické a dokonale neelastické nabídky výrobního faktoru	153
Obrázek 7.4 Poptávka po produkci firmy, mezní příjmy firmy v dokonalé a nedokonalé konkurenci na trhu statku	156
Obrázek 7.5 Příjem z mezního produktu výrobního faktoru	157
Obrázek 7.6 Křivka mezních a průměrných nákladů firmy v dokonalé a nedokonalé konkurenci na trhu výrobního faktoru	158
Obrázek 7.7 Optimální množství výrobního faktoru najímaného firmou	160
Obrázek 7.8 Funkce poptávky firmy po výrobním faktoru	161
Obrázek 7.9 Individuální nabídka práce	163
Obrázek 7.10 Rovnováha na trhu práce	165
Obrázek 7.11 Optimální množství najímané práce v případě monopsonu	166
Obrázek 7.12 Dopad mzdového prahu na trh práce	167
Obrázek 7.13 Dopad omezení nabídky práce na trh práce	168
Obrázek 7.14 Dopad zvýšení poptávky po práci vyjednáváním na trh práce	169
Obrázek 7.15 Vývoj spotřeby při výrobě kapitálových statků	170
Obrázek 7.16 Optimální množství kapitálu v dokonalé konkurenci na trhu kapitálu	172
Obrázek 7.17 Rovnováha na trhu zapůjčitelných fondů	173
Obrázek 8.1 Negativní externalita	181
Obrázek 8.2 Pozitivní externalita	182

Seznam tabulek

Tabulka 1 Základní členění statků	25
Tabulka 2 Typy konkurence dle počtu subjektů na trhu	126
Tabulka 3 Vztah pro určení optimálního množství výrobních faktorů dle typu konkurence na trhu	159

Značky a symboly v učebním textu

Struktura distančních učebních textů je rozdílná již na první pohled, a to např. v zařazování grafických symbolů – značek.

Specifické grafické značky umístěné na okraji stránky upozorňují na definice, cvičení, příklady s postupem řešení, klíčová slova a shrnutí kapitol. Značky by měly studenta intuitivně vést tak, aby se již po krátkém seznámení s distanční učebnicí dokázal v textu rychle a snadno orientovat.

Definice

Upozorňuje na definici nebo poučku pro dané téma.

Příklad

Označuje příklad praktické aplikace učiva včetně řešení.

Otázky k procvičení a úkoly

Označuje otázky a úkoly s postupem řešení na konci kapitoly.

Klíčová slova

Upozorňuje na důležité výrazy či odborné termíny nezbytné pro orientaci v daném tématu.

Shrnutí kapitoly

Shrnutí kapitoly se zařazuje na konec dané kapitoly. Přehledně, ve strukturovaných bodech shrnuje to nejpodstatnější z předchozího textu.

Předmluva

Předložený učební text Manažerská ekonomie: základní kurz je zpracován jako materiál pro předměty zaměřené na mikroekonomickou teorii, jež jsou součástí studijního plánu programů na bakalářském stupni studia na Vysoké škole ekonomie a managementu. Tato publikace usnadňuje studentům pochopit základy mikroekonomie, na něž navazují nejen další předměty, ale jejichž znalost umožňuje uvažovat budoucím ekonomům, manažerům a dalším odborníkům v širším kontextu.

Každý, ať už si to uvědomuje či nikoliv, činí často ekonomická rozhodnutí, pohybuje se v prostředí trhu i pod vlivem jeho regulací. Znalosti základních zákonitostí a souvislostí v oblasti mikroekonomie přináší nespornou výhodu v podobě možnosti reagovat včas a správným směrem na okolnosti, jež se neustále mění, obzvláště v současném světě plném významných a často rychlých změn, velkého množství informací a událostí, které ovlivňují člověka nejen s přesahem přes hranice státu, ale i kontinentu.

Vlivem závažných geopolitických událostí si snad téměř každý povšiml prudkých změn na trzích energií. V mnoha oblastech se již silně projevil na nabídce různých statků a jejich cenách nedostatek výrobních zdrojů. Pravděpodobně každý již postřehl, jak se na poptávce po určitém zboží a na jeho ceně dokáží podepsat jak očekávání spotřebitelů, tak výrobců, dá-li se předpokládat jeho akutní potřeba a zároveň nedostatek, obzvláště v krizových situacích, jež nepostihují pouze jednotlivce, ale celou společnost, ba dokonce téměř celý svět. Je přínosné dokázat odhadnout, jaký efekt mohou mít regulace ze strany státu například v podobě zastropování cen, nebo naopak nastavením jejich minimální výše. Je důležité nejen vědět, že větší objem výroby ještě neznamená větší zisk, ale také mít představu, proč tomu tak je. Stejně jako si uvědomovat, jak velký je rozdíl v tom, působí-li na trhu jedna firma, nebo je-li na trhu konkurentů mnoho. Mít představu o elasticitě poptávky po určitém statku může být pro nabízejícího naprosto zásadní, uvažuje-li o zvýšení ceny. Přínosů znalostí z oblasti mikroekonomie je mnoho, byť v rámci rozsahu této publikace jen základních. V tomto výčtu by se dalo pokračovat ještě mnohem rozsáhleji.

Učební text je rozčleněn do 8 kapitol. Po velmi stručném úvodu do ekonomie seznamujícím se základními pojmy a vztahy následuje kapitola zaměřená na poptávku, nabídku, v níž je rozebrána jejich podstata, faktory, které je ovlivňují, a rovněž elasticita. Na ni navazuje kapitola věnovaná trhu a jeho regulacím. Nedílnou součástí mikroekonomických teorií je teorie spotřebitelského chování, jež je předmětem další kapitoly. Se spotřebiteli, respektive s domácnostmi, se na trhu setkávají firmy jako další nepostradatelné subjekty. Učební text mikroekonomie by se tak neobešel bez kapitoly zahrnující teorii firmy. Po ní je zařazena kapitola, která charakterizuje dokonalou konkurenci na trhu a definuje tržní struktury spadající do konkurence nedokonalé a podává vysvětlení principu maximalizace zisku firmy. Po kapitole věnované trhu výrobních faktorů zakončuje tento učební text kapitola obsahující stručné podání problematiky externalit, veřejných statků a asymetrie informací, jež představují tzv. tržní selhání.

Cílem zpracování tohoto textu bylo studentům poskytnout nejen materiál, jež jim poslouží k co nejsnadnější cestě nastudování si základů mikroekonomie, ale seznámit je s částí ekonomické teorie, která má přesah do praxe, jež je samotná v běžném životě obklopuje. V textu jsou v každé kapitole zdůrazněny stěžejní definice. Při zpracování uvedených témat jsou průběžně uvedeny i příklady pro lepší představu a pochopení. V každé kapitole se na jejím konci nachází přehledné shrnutí a několik kvízových otázek s uvedením výsledků pro ověření si úrovně získaných znalostí. Podobně lze pak využít i souhrnný test, který se spolu s glosářem nachází v závěru této publikace.

Velké poděkování patří recenzentům, jimiž jsou paní doc. PhDr. Ing. Pavla Bednářová, Ph.D. a pan Ing. Robin Maialeh, Ph.D., kteří zároveň poskytli velmi cenné připomínky a náměty pro dokončení tohoto učebního textu.

V Praze, leden 2023

Dana Stará

1

kapitola

Úvod do ekonomie

1. kapitola

Úvod do ekonomie

Úvod

Tato kapitola uvádí do podstaty ekonomie. Nedílnou a významnou součástí ekonomie je právě mikroekonomie, jejíž dílčí teorie jsou předmětem této publikace. Na samém začátku je ovšem nezbytné seznámit se se základními ekonomickými pojmy a souvislostmi.

Jak budou základy mikroekonomie napříč touto publikací postupně vysvětlovány a čtenář jí bude víc a víc porozumívat, pochopí, že ekonomické myšlení se týká každého, ať už si to v běžném životě uvědomuje, či neuvědomuje. Získání znalostí z oblasti mikroekonomie napomůže studentovi, pro něhož je tato publikace určena, a to nejen ke zvládnutí jeho studia, ale i k lepší orientaci v ekonomickém světě, který ho přirozeně obklopuje.

Cíle kapitoly

- Definovat pojem ekonomie, objasnit její význam.
- Vysvětlit podstatu ekonomického koloběhu a fungování ekonomického systému.
- Objasnit, v čem spočívá pozitivní a v čem normativní ekonomie.
- Vymezit rozdíl mezi mikroekonomií a makroekonomií.

1.1

Ekonomie jako věda

Snad každý, kdo otevírá tuto publikaci, slyšel někdy slovo ekonomie. Ovšem ne každý má jasnou představu, co se za ním skrývá a jaký je rozdíl mezi ekonomikou a ekonomikou.

„Ekonomicky myslí“ nejen dospělí lidé, ale často i děti, i když v jiné úrovni, než ekonom nebo člověk, který se v oblasti ekonomie více či méně vzdělával nebo nad ekonomickými otázkami vědomě uvažoval. V některých směrech se také do určité míry liší ekonomické uvažování a chování lidí v různých kulturách a žijících a působících v různých ekonomických systémech, což jistě mohou ti, kteří cestovali do míst s odlišnou kulturou, nebo v nich dokonce po nějakou dobu žili či i jen s lidmi z jiných zemí obchodovali, potvrdit.

DEFINICE

Ekonomie

Ekonomie je věda, která zkoumá chování (rozhodování se) člověka, jehož potřeby jsou neomezené, zatímco zdroje k jejich uspokojení jsou omezené a existuje více možností jejich využití.

Ekonomie se v podstatě zabývá **výrobou, přerozdělováním a spotřebou**. Podle Hořejší a kol. (2018, s. 18–19) je výrobou přeměna zdrojů ve statky, tedy přeměna vstupů ve výstupy. Přerozdělování čili směna je dobrovolná výměna statků za statky nebo za peníze, kterou subjekty uskutečňují na trhu. Po získání statků následuje jejich spotřeba. Spotřeba je nutným impulzem pro výrobu. Spotřebitelé na základě svých preferencí, potřeb a chutí činí rozhodnutí o tom, jaké statky si za svůj důchod (příjem) pořídí.

Pro představu lze uvést situaci, kdy člověk cítí nějakou potřebu, například hlad. Shání se po jídle, tedy poptává kolem sebe nějaké jídlo. Najdou se tací, kteří zároveň jídlo nabízejí. Při tom si u toho často i konkurují. Jak ti, kteří shání jídlo a jsou ochotni za něj určitý obnos platit, tak i ti, kteří ho těm poptávajícím nabízejí, tedy ti, kteří ho vyrobili, nebo od někoho koupili a dále s ním obchodují. Předhání se cenou, kvalitou, „výhodnou nabídkou“. Následně ten, kdo zboží pořídil, ho spotřebovává, jídlo sní a uspokojuje tak své potřeby. Jídlo mu tak přináší určitý užitek. To vše a další je předmětem zkoumání ekonomie.

Zatímco **ekonomikou** je myšleno přímo hospodaření ekonomického subjektu, ať už jednotlivců, firem nebo státu, či souhrnně na daném území, tak samotná **ekonomie je vědou, naukou**, která ekonomickou činnost těchto subjektů zkoumá. Předmětem zájmu ekonomie je člověk a také společnost. Je tedy řazena mezi vědy společenské. Existuje ovšem mnoho ekonomických směrů a škol, jejichž teorie a zkoumání se neobejde bez využití matematiky a statistiky. Vykazuje tedy i znaky exaktní vědy, v níž je využíváno měření. V některých ekonomických teoriích hrají významnou roli prvky psychologie a sociologie. V poslední době čím dál více se v ekonomickém myšlení prosazuje také ekologie. Ekonomie je velmi úzce provázána rovněž s politikou a s právem. Nelze opomíjet důležitost legislativní úpravy při ekonomickém rozhodování a vliv politických rozhodnutí na fungování ekonomiky a vztahů mezi ekonomickými subjekty a podmínkami, ve kterých působí. Tím, jak se vyvíjí a mění společnost, vznikají i další nové obory ekonomie, které reflektují jevy, jež se v moderní době stávají čím dál více aktuálními a významnými.

Dalo by se také říct, že ekonomie je ekonomickou teorií, kdežto ekonomika představuje ekonomickou praxi.

CVIČENÍ 1.1

Jaké zaměření lze dle názvu předpokládat u oborů ekonomie, jako jsou ekonomie behaviorální, environmentální a institucionální?

Je třeba si tedy uvědomit, že v podstatě neexistuje jedna striktně definovaná ekonomická teorie, ale teorií je více. Existuje často hned několik pohledů na ten samý ekonomický problém. Navíc každá ekonomická teorie je v podstatě jen určitým modelem, který zjednodušuje skutečné vztahy a procesy. Nikdy neodráží realitu přesně a kompletně. Ovšem znalost určitých zákonitostí umožňuje skutečné ekonomické procesy pochopit, vysvětlit, do určité míry i predikovat, a dát tak možnost subjektům na situaci pohotově reagovat a více či méně i ovlivňovat daný ekonomický vývoj. Je třeba brát v potaz, že až na výjimky ekonomické teorie vycházejí z toho, že člověk se chová racionálně, tedy především maximálně ve svůj prospěch.

Brčák a kol. (2020, s. 9) uvádí, že ekonomie nebyla samostatnou vědou od samého počátku, nýbrž ekonomické myšlení se rozvíjelo v rámci jiných vědních oborů, především mělo zprvu spíše podobu filozofických úvah. Její prvky lze ovšem sledovat už v materiálech ze starého antického Řecka. S jejím historickým původem souvisí i samotné označení ekonomie. Termín „ekonomie“ vychází ze složeniny dvou řeckých slov, kterými jsou „oikos“, ve smyslu domov, dům, domácnost a „nomos“ překládaném jako zákon či mrav, zvyk (Justoň, 2012, s. 30). Na počátku byla ekonomie vztahovaná k pravidlům vedení tehdejší domácnosti, která čítala více členů a žádala si určité řízení.

Až práce a teorie představitelů ekonomických škol označovaných jako merkantilismus a fyziokratismus, kteří v nich zmiňují již prvky ekonomických zákonitostí, tak utvořily základy pro rozsáhlejší a komplexnější ekonomické učení a vznik samostatné vědní disciplíny (Brčák a kol., 2020, s. 9). Dá se říct, že moderní ekonomie se tedy vyvinula až v 18. století v Anglii za přispění publikování díla Adama Smitha „Bohatství národa“ v roce 1776, které významně podpořilo zájem o ekonomii, jež vzplanul především v důsledku velkých změn v ekonomice vyvolaných průmyslovou revolucí (Kniha ekonomie, 2014, s. 13).

Ekonomie jako věda se vyvíjí neustále a vznikají postupně nové a nové směry, zatímco jejich teorie se nutně přímo nepopírají, ale mnohdy rozvíjejí či doplňují. Podle Kislingerové (2021, s. 26) se v posledních letech objevily nové směry nebo spíše ekonomické pohledy, které vznikly pod vlivem zásadních změn ve společnosti a vědě. Tzv. nová ekonomie (druhá polovina 90. let 20. století a počátek 21. století) je spojena s technologickým pokrokem v podobě nových počítačových inovací a rozvojem komunikačních sítí a vedle toho také poklesem přesvědčení o důležitosti do té doby významných klasifikačních finančních ukazatelů. Svoji roli v ekonomickém myšlení sehrála také krize v roce 2008 a následky s ní spojené. Na síle nabraly i alternativní směry ekonomického myšlení spojené s protestními hnutími, které reagovaly na zmiňovanou krizi, posílily zájem společenský i teoretický o různá aktuální citlivá témata jako například daň z bohatství, mzdové nerovnosti apod. Koncem 20. století a v prvním desetiletí 21. století se rozvinula tzv. kreativní ekonomie, kdy je ekonomický růst spatřován ve využití kreativity, inovací a nových technologických výtěžků v ekonomické činnosti, v průmyslu i poskytování služeb. Reflektuje na otázky globalizace. Začátek 21. století je spojen také se zrodem cirkulární ekonomie, která reaguje i na potřebu vyvíjet ekonomickou činnost se zvýšenou ohleduplností k životnímu prostředí. Cirkulární ekonomika neboli oběhové hospodářství dle Moldana (2021, s. 111) vychází ze snahy dosud převládající mechanismus jednosměrného proudu všeho od surovin přes výrobky až k odpadům nahradit novými výrobními systémy a koncepcemi uživatelského a spotřebitelského chování respektujících princip udržitelnosti. Vychází z cíle udržet hodnotu produktů a materiálu v ekonomickém systému co nejdéle pro jejich opětovné využívání, likvidovat je nakonec s co nejmenším objemem odpadu a dosáhnout omezení potřeby nových zdrojů.

1.2

Ekonomický koloběh a ekonomický systém

Ekonomický systém je tvořen ekonomickými subjekty a jejich vztahy. Lze ho chápat jako uspořádání vztahů tržních i vlastnických v určité ekonomice.

DEFINICE

Ekonomické subjekty

Osoby, které v ekonomickém světě vystupují, a tudíž se svým působením více či méně ovlivňují a podílí se na utváření ekonomického systému, jsou označovány jako ekonomické subjekty (domácnosti, firmy a stát).

Ekonomickými subjekty jsou domácnosti (spotřebitelé), firmy a stát. Žádná výroba (produkce) se neobejde bez výrobních faktorů. Domácnosti jsou vlastníky výrobních faktorů, od kterých je firma najímá a využívají je ke své produkci. Základními výrobními faktory jsou práce, půda a kapitál.

Práci je myšlena lidská činnost, která je využívána při produkci statků a služeb (výrobě), tedy při vytváření hodnot. Lidé nabízejí svoji práci a dostávají za ni zaplacení v podobě mzdy. Výrobní faktor **půdy** z pohledu ekonomie představují přírodní zdroje, včetně nerostných surovin a drahých kovů. Její množství je omezené a nelze ji produkovat, jedná se tedy o statek vzácný. Cenou půdy je obecně pozemková renta. Půda i práce jsou označovány jako výrobní faktory prvotní (primární). Nejsou totiž výsledkem nějaké předchozí činnosti, ale dalo by se říct, že přírody.

Naproti tomu výrobní faktor označovaný jako **kapitál** výsledkem předchozí činnosti je, a jedná se tak o výrobní faktor druhotný (sekundární). Sám o sobě je výsledkem výroby a v dalším výrobním procesu je pak využíván. Může mít formu hmotnou i nehmotnou a vstupovat do výroby opakovaně. Zvláštním druhem kapitálu je i technologie, jejíž správné využití může mnohonásobně zefektivnit využití ostatních výrobních faktorů. Cenou kapitálu je zisk nebo úrok.

Justoň (2012, s. 11) vidí v procesu vytváření bohatství každé kultury ve smyslu společnosti jako zdroj přírodu. Ekonomické procesy vnímá jako toky energie, které plynou z přírody a každou lidskou společnost považuje za jakýsi input-output systém (systém vstupů a výstupů), tedy za organismus, jež využitím souboru přírodních materiálů a energií jako vstupů získává požadované výstupy potřebné k přežití a růstu společnosti jako celku. Zdroje přírody tedy považuje za vstupy ekonomické lidské činnosti. Potravinu, movité i nemovité statky pak vidí jako její výstupy a lidskou práci jako náklady kultury.

Ke snadnějšímu pochopení principu ekonomického systému je dobré popsat **ekonomický koloběh**. Působí v něm zmiňované ekonomické subjekty v určitých vztazích, s určitými záměry a určitými potřebami. Součástí každého ekonomického koloběhu jsou peníze a statky. Podle Lipovské (2017, s. 20) je možné pomocí modelu ekonomického koloběhu vysvětlit organizaci ekonomiky, představit si, jak v ekonomice obíhá tok peněz a tok statků. Přirovnává tento oběh ekonomické období koloběhu vody v přírodě.

DEFINICE

Statek

Statkem je myšleno vše, co slouží k uspokojení lidských potřeb (jak předměty, tak i služby).

Nezastupitelnou úlohu mají v ekonomickém koloběhu již zmiňované výrobní faktory, tedy zdroje, které jsou při výrobě nebo poskytování služby výchozí. Spotřebitelé mají své potřeby, jež uspokojují využitím statků a služeb, které si pořizují za peníze. Za peníze lze všeobecně považovat vše, co slouží jako platidlo k výměně za statky a služby a splácení dluhů (Brčák a kol. 2020, s. 78). Tyto peníze získávají spotřebitelé (resp. domácnosti) především jako odměnu za poskytnuté výrobní faktory firmám. Firmy najímají výrobní faktory (vstupy) a s jejich pomocí produkují právě statky a služby (výstupy). Ty pak prodávají spotřebitelům a získávají za ně příjmy. To, co je tedy v ekonomickém koloběhu pro jeden subjekt výdaj, je pro jiný příjem. Spotřebitelé (domácnosti) si tedy kupují statky a služby. Peníze, které za ně vydávají, jsou příjmem firmám za jejich nabízené zboží, které firmy spotřebitelům prodaly. Jsou to ty peníze, které před tím domácnosti získaly od firem za to, že jim poskytly své výrobní faktory. To vše se děje na místě, respektive v prostředí, které je označováno jako trh.

DEFINICE

Trh

Trh je místo, kde se střetává poptávka (kupující) a nabídka (prodávající).

Na trhu statků a služeb domácnosti vystupují na straně poptávky a firmy na straně nabídky. **Na trhu výrobních faktorů** domácnosti jako vlastníci výrobních faktorů vystupují na straně nabídky a firmy na straně poptávky.

Ekonomie řeší tři základní otázky. Jde o otázky, jejichž odpověďmi na ně se pak liší samotné ekonomické systémy. Nejsou tedy otázkami týkajícími se jen jednotlivých subjektů, ale celé společnosti.

DEFINICE

Základní ekonomické otázky

Otázky, jejichž odpovědi odlišují ekonomické systémy.

CO vyrábět – JAK vyrábět – PRO KOHO vyrábět.

Za otázkou **CO vyrábět** se skrývá otázka, jaké statky a služby (v jakém sortimentu, množství) mají být za omezených zdrojů vyráběny a nabízeny na trhu v návaznosti na tom, jaké jsou požadavky společnosti. O co je tedy na trhu zájem, co je poptáváno. Existují rozdíly v potřebách, a tedy poptávce mezi společnostmi a také rozdíly vzhledem k úrovni vývoje dané společnosti. Jistě si každý umí představit, že je rozdíl v tom, co je poptáváno na Aljašce a co v Maroku. O jiné zboží mají zájem lidé v metropoli, o jiné lidé v malé zemědělsky zaměřené vesničce. Stejně tak výrazné rozdíly v poptávce lze sledovat v místě nákupních center ve vyspělých zemích a jiné na tržišti v chudých oblastech světa.

Otázka **JAK vyrábět** představuje otázku, jaké výrobní faktory, v jakém množství a v jaké kombinaci s ohledem na požadovanou výši produkce a ceny výrobních faktorů při výrobě využít. Ekonomiky se liší množstvím dostupné volné pracovní síly, její kvalifikací, dostupností dalších výrobních zdrojů, možností využití moderních technologií atd.

Třetí otázka **PRO KOHO vyrábět** cílí na alokaci vyrobených statků a služeb mezi jednotlivce. To úzce souvisí i s vlastnictvím výrobních faktorů a s příjmy, které za jejich poskytnutí firmám jednotlivci získávají. Rovněž tedy i v tomto ohledu se společnosti liší. V některých společnostech získávají přístup ke statkům a službám i ti, kteří se na výrobním procesu nepodílí a získávají příjem například formou sociální dávky vyplacené z veřejných zdrojů.

V podstatě žádný **ekonomický systém** není zcela stejný jako v jiném státě. Některé jsou si velmi podobné, ale odlišnosti v nich přece jen lze nalézt. Některé mají vyloženě svá specifika. Lze na ně ovšem pohlížet z pohledu základních ekonomických systémů s charakteristickými principy fungování a rozlišovat tak ekonomiku zvykovou, centrálně plánovanou, tržní a smíšenou. Cihelková (2009, s. 34–35) užívá označení tradiční, příkazový a tržní systém a dodává, že ve většině národních ekonomik existují tzv. smíšené systémy, které více či méně zahrnují principy všech tří uvedených, kdy ovšem jeden vždy převažuje. V případě tržního systému jsou rozlišovány další podtypy tržní ekonomiky se svými

charakteristickými prvky a odlišnostmi (například liberální, kontinentální, skandinávský, středo-mořský, asijský).

V případě **zvykového systému** ekonomika funguje na základě zvyku a postavení členů společnosti. O tom, co a jak bude vyráběno, rozhoduje autorita. Jedná se o systém typický ve vývojově nižších společnostech, v různých kmenech. V takovém případě rozhoduje například právě vůdce kmene. Rozdělování produkce pak probíhá podle potřeb členů společnosti a podle jejich postavení.

Centrálně plánovaná ekonomika je založena na určitém plánu a příkazovém systému. Autorita (většinou vládnoucí politická strana) určuje, co bude vyráběno. Může tak snadno docházet k tomu, že vyráběné statky a služby neodpovídají potřebám a preferencím lidí, ať už z hlediska sortimentu, tak i požadovaného množství. V tomto systému je do určité míry nebo zcela potlačován vliv trhu. Ceny jsou v takovém systému silně regulovány nebo přímo určovány, nikoliv formovány na trhu vlivem změn nabídky a poptávky, a tak nedochází k procesu odstraňování nerovnováhy tím, že je statek zlevňován při jeho přebytku nebo zdražován při nedostatku. I o tom, jak a s jakými zdroji bude vyráběno, rozhoduje zmiňovaná autorita. Rovněž i rozdělování vyrobeného zboží je určováno pravidly danými autoritou. V extrémním případě by roli nehrály peníze, ale byly by přerozdělovány, a to i na základě jiného kritéria (například podle postavení, funkce ve společnosti).

V případě ekonomického systému, který je označován jako **tržní**, není rozhodováno o tom, co a kolik toho bude produkováno, přímo nějakou osobou nebo jejich uskupením, ale je to dáno trhem a jeho zákonitostmi. Záleží tedy na poptávce a nabídce. Zrovna tak i to, pomocí jakých zdrojů a jakým způsobem bude vyráběno, je určeno vývojem na trhu. Pro koho je vyráběno, tedy kdo bude vyrobené statky a za jakých podmínek užívat, je rovněž dáno trhem, konkrétně tím, jak úspěšně se na trhu uplatnil, kolik si vydělal, a tedy jaké statky a v jakém množství si bude moci na trhu pořídit. V tržním prostředí se musí každý, kdo chce být zabezpečen, účastnit výrobního procesu. V čistě tržním ekonomickém systému nefiguruje stát jako ten, kdo se postará o toho, kdo do výrobního procesu nepřispívá.

Ve skutečnosti lze málokterý systém označit čistě za jeden z těchto uvedených. Jedná se spíše o systémy tzv. **smíšené**, které vykazují s převahou charakteristické prvky jednoho systému, ale lze v něm shledat i znaky jiného. Příkladem jsou systémy, které jsou často označovány jako tržní, ovšem nejsou čistě tržními, jelikož vedle významné funkce trhu existují také zásahy do ekonomiky ze strany státu v podobě různých regulací, pobídek apod. Systémy mnohdy prochází změnami či dokonce přechodem k systému jinému. Takový přechod je označován jako transformace ekonomiky. Transformačním obdobím procházel i systém v dnešní České republice. Ekonomika s významnými prvky centrálně plánované ekonomiky byla přetvářena v ekonomiku se silícím významem tržních vlivů.

CVIČENÍ 1.2

Zamyslete se, jaké nevýhody lze shledat v ekonomickém systému tržním.

1.3

Základní členění ekonomie

Ekonomii je možné dělit na základě mnoha hledisek. Jedno ze základních členění spočívá v členění na pozitivní a normativní ekonomii.

Pozitivní ekonomie zkoumá a popisuje ekonomické jevy a realitu takové, jaké jsou. Shledává zákonitosti, které v ní působí. Vychází z ověřitelných teorií. Postrádá snahu skutečnost nějak ovlivňovat a nějak ji korigovat. Jen konstatuje, jaká je, a poskytuje tak trhům a subjektům, které na nich vzájemně působí, zpětnou vazbu. Podává informace a pouze tak umožňuje na danou situaci v ekonomice reagovat. Je to přístup, který využívá fakta, výkazy a statistické údaje.

Naproti tomu **normativní ekonomie** vynáší soudy, hodnotí. Na rozdíl od pozitivní ekonomie, která „říká“, co jak je, normativní předkládá, co by mělo být a uvádí, jaká opatření by měla být přijata, jak by se subjekty měly chovat, co je potřeba, aby bylo v ekonomice dosaženo žádoucích cílů.

DEFINICE

Pozitivní a normativní ekonomie

Pozitivní ekonomie je zaměřena na popis reality takové, jaká je. Normativní ekonomie vynáší hodnotící soudy.

Teoretická ekonomie je spíše pozitivní, vyhýbá se hodnotovým soudům. Většinou nerozebírá přímo cíle, kterých má být dosaženo, ale je zaměřena na prostředky a cesty, jak jich dosáhnout. Ekonomie přímo zaměřená na praktické reálné problémy už zpravidla hodnotové soudy již ze své podstaty užívá, a tak se stává normativní ekonomikou.

Maatyová a kol. (2015, s. 16) uvádí, že vzhledem k tomu, že normativní ekonomie předkládá hodnotící výpovědi, je založená na zkoumání skutečnosti z pohledu hodnotových idejí a měřítek hodnotícího subjektu, není možné řešit problém spojený s postojem z pozice spravedlnosti (například nastavení výše daní či dopady důchodové reformy) jinak než právě normativní teorií, nikoliv pozitivní. Existují tedy problémy, které jsou ze své podstaty normativní a nenormativní (pozitivní) teorií je řešit nelze.

Tomšík (2011, s. 8) podotýká, že pro něj jako pro ekonoma je základním pohledem ekonomie pozitivní, jelikož bez ní v ekonomické analýze nelze zodpovědně uvést nic. Zdůrazňuje, že je v podstatě neustále nutné na toto myslet, a obzvláště v dobách krize, kdy je tendence k ukvapeným řešením problémů, které se s ní objevují. Poukazuje na riziko, že místo analýzy je kolikrát přistupováno k problému rovnou normativně bez snahy mu do hloubky porozumět, a naopak se snahou rovnou měnit svět tak, aby odpovídal vytouženému stavu.

CVIČENÍ 1.3

Které výroky lze hodnotit jako výroky pozitivní a které jako normativní?

- Míra nezaměstnanosti v České republice patří již po několikaleté období k nejnižším v Evropě, a to i v krizových letech 2020 a 2021.
- Míra inflace v České republice je již natolik vysoká, že se dá očekávat, že se dostane do existenčních problémů velký počet nízkopříjmových rodin, na což by vláda měla co nejdříve reagovat.
- Firma maximalizuje svůj zisk, pokud vyrábí takové množství produkce, kdy jsou mezní náklady a mezní příjmy na stejné úrovni.
- Na trhu působí 10 firem, přičemž jedna má dominantní postavení.
- V roce 2020 obdržel Úřad pro ochranu hospodářské soutěže 175 podnětů z oblasti hospodářské soutěže a uložil pokuty v celkové výši přes 221 milionů korun za zakázané dohody.

Dalším obecným členěním ekonomie je členění na mikroekonomii a makroekonomii.

DEFINICE

Mikroekonomie

Mikroekonomie je jeden z oborů ekonomické teorie spočívající ve zkoumání chování dílčích subjektů a jejich vztahů na trhu.

Mezi typická témata, na která je mikroekonomie zaměřena, patří například utváření rovnováhy na trhu, reakce nabídky a poptávky. Dalšími teoretickými okruhy jsou teorie firmy a konkurence na trhu, a to jak konkurence na trhu statků a služeb, tak na trhu výrobních faktorů. Předmětem zájmu v rámci mikroekonomie je také chování spotřebitele a otázka maximalizace jeho užítku ze spotřeby. Pozornost ekonomů tohoto oboru zaujímají také tržní selhání. To vše jsou témata, která jsou zpracována i v této publikaci.

DEFINICE

Makroekonomie

Makroekonomie zkoumá ekonomiku jako celek, zabývá se odhalováním příčin nerovnováhy v ekonomice a hledáním způsobů, jak ji do rovnováhy směřovat.

Zatímco mikroekonomie je zaměřena na chování dílčích subjektů a dění na dílčích trzích, tak předmětem zájmu makroekonomie je především národní hospodářství. Z makroekonomického pohledu lze nahlížet také na ekonomiky regionální i ekonomiku globální. Typickými makroekonomickými tématy jsou například inflace, nezaměstnanost, otázka dluhu veřejných financí, zahraniční obchod, opatření fiskální a monetární politiky.

CVIČENÍ 1.4

Které výroky uvedené v zadání cvičení 1.3 jsou spojeny s tématy z oblasti mikroekonomie?

Shrnutí kapitoly

- Ekonomie je věda, která zkoumá chování (rozhodování se) člověka, jehož potřeby jsou neomezené, zatímco zdroje k jejich uspokojení jsou omezené a existuje více možností jejich využití.
- Ekonomie se v podstatě zabývá výrobou, přerozdělováním a spotřebou.
- Ekonomikou je myšleno přímo hospodaření ekonomického subjektu.
- Statek je vše, co slouží k uspokojení lidských potřeb.
- Trh je místo, kde se střetává poptávka (kupující) a nabídka (prodávající).
- Ekonomickými subjekty jsou domácnosti, firmy a stát.
- Na trhu statků a služeb domácnosti (spotřebitelé) vystupují na straně poptávky a firmy na straně nabídky.
- Na trhu výrobních faktorů vystupují firmy na straně poptávky a domácnosti na straně nabídky.
- Základními výrobními faktory jsou půda, práce a kapitál.
- Základní ekonomické otázky, jejichž odpovědi odlišují ekonomické systémy, jsou CO vyrábět – JAK vyrábět – PRO KOHO vyrábět.
- Základními ekonomickými systémy jsou systém zvykový, systém založený na centrálním plánu, tržní systém a smíšený systém.
- Pozitivní ekonomie je zaměřena na popis ekonomické reality takové, jaká je.
- Normativní ekonomie vynáší hodnotící soudy.
- Mikroekonomie zkoumá chování dílčích subjektů a jejich vztahy na trhu.
- Makroekonomie zkoumá ekonomiku jako celek, zabývá se odhalováním příčin nerovnováhy v ekonomice a hledáním způsobů, jak ji do rovnováhy směřovat.

Klíčová slova

- Ekonomie
- Ekonomika
- Statek
- Trh
- Ekonomický systém
- Ekonomické subjekty
- Výrobní faktory
- Pozitivní ekonomie
- Normativní ekonomie
- Mikroekonomie
- Makroekonomie